

Panhellenic Conference of Educational Sciences

Vol 8 (2018)

8ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και
Θρησκευμάτων

8^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΑΡΙΣΜΑΤΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ

Ιδεολογικές - Πολιτικές - Ψυχολογικές - Παιδαγωγικές
Προϋποθέσεις Εκπαίδευσης Χαρισματικών Ατόμων

Σε Συνεργασία με την Ένωση Ελλήνων Φυσικών και την
Ελληνική Μαθηματική Εταιρεία
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ DIVANICARAVEL
14-17 Ιουνίου 2018

**Τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων -
Πολιτιστικών Θεμάτων σε θέματα Λαϊκού
Πολιτισμού στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό
σχολείο.**

Αικατερίνη Καραγιώργου

doi: [10.12681/edusc.2687](https://doi.org/10.12681/edusc.2687)

To cite this article:

Καραγιώργου Α. (2020). Τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων - Πολιτιστικών Θεμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο. *Panhellenic Conference of Educational Sciences*, 8, 397-410. <https://doi.org/10.12681/edusc.2687>

Τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων - Πολιτιστικών Θεμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο.

Καραγιώργου Αικατερίνη: Δασκάλα - Δ/ντρια 42^{ου} Δημοτικού Σχολείου Λάρισας, Πτυχ. Νομικής, Phd «Οργάνωση & Διοίκηση της Εκπαίδευσης», Master «Θεωρία της Παιδείας - Αναλυτικά Προγράμματα» και «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία»

E-mail: kaitikaragiorgou@yahoo.gr

Περίληψη

Η παρούσα εμπειρική έρευνα διενεργήθηκε με στόχο τη μελέτη των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων Πολιτισμικών Θεμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού στη δημοτική εκπαίδευση μιας Δ/σης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Κεντρικής Ελλάδας και τη διερεύνηση του ρόλου τους στην αξιοποίηση του Λαϊκού Πολιτισμού στη δημοτική εκπαίδευση. Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία ετέθησαν προς απάντηση αφορούσαν: α. ποσοτικές παραμέτρους - δεδομένα που αφορούν τα Πολιτιστικά Προγράμματα σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού σε σχέση με το σύνολο των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων, β. ποιοι είναι οι ενισχυτικοί και ανασταλτικοί παράγοντες για την υλοποίηση των προγραμμάτων Λαϊκού Πολιτισμού και γ. ποιος είναι ο ρόλος τους στην προώθηση και αξιοποίηση του Λαϊκού Πολιτισμού στο σύγχρονο πολυπολιτισμικό σχολείο. Αναφορικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, διερευνήθηκαν τα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων (Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας και Πολιτιστικών Θεμάτων), τα οποία υλοποιήθηκαν κατά τα σχ. έτη 2012-13 έως και 2016-17 στη Δ/ση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού με έμφαση στη μελέτη της θεματολογίας των Πολιτιστικών Προγραμμάτων που αφορούν στο Λ.Π. καθώς και οι απόψεις των στελεχών της Διοίκησης και της Επιστημονικής και Παιδαγωγικής καθοδήγησης που αφορούν στους θετικούς αλλά και αποτρεπτικούς παράγοντες στην υλοποίηση των Προγραμμάτων. Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν ήταν τα αρχεία της Δ/σης Π.Ε. που αφορούσαν στις Αποφάσεις με τα εγκεκριμένα Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων και Ημιδομημένη Συνέντευξη.

Λέξεις - Κλειδιά: Λαϊκός Πολιτισμός; Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων; πολυπολιτισμικό σχολείο

Abstract

This empirical research was conducted with the aim of studying Educational Programs of School Activities focused on Cultural Issues and specifically Popular Culture in a Primary Education Administration unit of Central Greece and exploring their role in the popularization of Folk Culture in Primary Education. The research questions which were put forward referred to: a. quantitative parameters - data related to the Cultural Programs on Popular Culture in relation to all School Activities programs, b. the supporting and inhibiting factors for the implementation of Popular Culture programs and c. their role in promoting and exploiting Folk Culture in modern multicultural school. With regard to the methodology followed, the School Activities (Environmental Education, Health Education and Cultural Affairs) Programs, which

were implemented during the years 2012-13 to 2016-17 in the Primary Education Directorate of the Prefecture were explored. The emphasis was put on the study of the themes of the Cultural Programs related to the Popular Culture as well as the views of the management executives and the members of Scientific and Pedagogic Guidance on both positive and deterrent factors in the implementation of the Programs. The tools used were the files of the Directorate which contained decisions on Approved School Activities and Semi-Structured Interviews.

Key Words: Folk Culture; School Activities; Multicultural School

Εισαγωγή

Ο σκοπός των Πολιτιστικών Προγραμμάτων Λαϊκού Πολιτισμού είναι η συστηματική επαφή των μαθητών με τη λαϊκή παράδοση σε ένα βιωματικό πλαίσιο, όπου θα γνωρίσουν όψεις του ελληνικού παραδοσιακού και σύγχρονου λαϊκού πολιτισμού και συνακολούθως θα κατανοήσουν στοιχεία της διαδικασίας εξέλιξης του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού. Στο σύγχρονο ελληνικό πολυπολιτισμικό σχολείο εκπαιδευτικοί και μαθητές μαθαίνουν πώς να προσεγγίζουν κριτικά τον δικό τους πολιτισμό και των άλλων χωρίς να αγνοούν τη σημασία του ιδιαίτερου πολιτισμού στην αντίληψη τόσο της ατομικής όσο και της κοινωνικής ταυτότητας.

1. Βιβλιογραφική επισκόπηση

1.1. Λαϊκός Πολιτισμός

Ο πολιτισμός είναι ο πυρήνας της ανάλυσης των ανθρώπινων κοινωνιών και έχει καθαρά αντιρατσιστικό και ουμανιστικό χαρακτήρα (Γκέφου – Μαδιανού Δήμητρα, (2011). Ο Λαϊκός Πολιτισμός (Λ.Π.) ορίζεται ως «αυτό που γνωρίζει ο λαός», δηλαδή «το τι πιστεύει, λέει και πράττει κατά παράδοση» (Κυριακίδου – Νέστορος, 1979: 149). Αντίστοιχα, Λαογραφία ορίζονται οι πράξεις του δημοσίου και ιδιωτικού βίου, οι «κατά παράδοσιν» και όχι αυτές που οφείλονται στην ανατροφή και τη μόρφωση (Πολίτης, 1909: 3-18).

Προχωρώντας πέρα από τη θεωρητική προσέγγιση του Λ.Π., η διερεύνηση της δυνατότητας εφαρμογής του λαϊκού πολιτισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον¹. Το πλαίσιο των εφαρμογών συνιστά ένα διαφορετικό επίπεδο για την αξιοποίηση του Λ.Π., ως υλικό και άυλο αγαθό, το οποίο μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση ισορροπημένων προσωπικοτήτων των μαθητών αλλά και στην ανάπτυξη των σωματικών και πνευματικών δεξιοτήτων τους. Σήμερα, ο Λ.Π. μπορεί να μνησεί τους μαθητές σε διαφορετικές σχέσεις με πανανθρώπινες αξίες, με άλλους πολιτισμούς αλλά και με το περιβάλλον. Μέσα από τις γνήσιες λαϊκές και ανώνυμες καλλιτεχνικές δημιουργίες, οι οποίες διακρίνονται στα έργα λαϊκών δημιουργών (ζωγράφων, καλλιτεχνών), στην ανώνυμη καλλιτεχνική έκφραση (δημοτική μουσική, ποίηση), στα ήθη και έθιμα και σε παλιές συνήθειες της θρησκευτικής πίστης η εκπαιδευτική κοινότητα εμβαπτίζεται στο λαϊκό πολιτισμό.

1.2. Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων Πολιτιστικών Θεμάτων

Τα καινοτόμα προγράμματα με πολιτιστικό προσανατολισμό / Προγράμματα Πολιτιστικών Θεμάτων αποτελούν μία δημιουργική διαδικασία που έχει στόχο την

¹ Βλέπε περισσότερα στον ιστότοπο <http://evangelosavdikos.blogspot.gr/>.

προώθηση του πολιτισμού και την καλλιέργεια της αισθητικής μέσα από την έρευνα, τη μελέτη και τη δημιουργία.

Με την με αριθμ. πρωτ. 170596/13-10-2016 και με Αρ. Πρωτ. 188142/ ΓΔ4 2-11-2017 Εγκύκλιους του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων προβλέπεται αρχικά η ενημέρωση των σχολικών κοινοτήτων από τον/την Υπεύθυνο/η Πολιτιστικών Θεμάτων ή τον/την Υπεύθυνο/η Σχολικών Δραστηριοτήτων. Σε ειδική συνεδρίαση του Συλλόγου Διδασκόντων λαμβάνεται η απόφαση για την υλοποίηση προγράμματος/των σχολικών Πολιτιστικών Θεμάτων και κατόπιν συγκροτείται η μαθητική ομάδα είτε τμήματος, είτε διατμηματικά ή περισσότερων τάξεων, είτε διασχολικών ομάδων. Ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός επιλέγει σε συνεργασία με τους/τις μαθητές/τριες το θέμα του προγράμματος / των προγραμμάτων το/τα οποίο/α εγκρίνεται/ονται από το Σύλλογο Διδασκόντων και στη συνέχεια από την Επιτροπή Σχολικών Δραστηριοτήτων και από τον/την Διευθυντή/τρια της οικείας Διεύθυνσης Εκπαίδευσης. Τα Προγράμματα αυτά προβλέπεται να υλοποιούνται είτε διαθεματικά, είτε στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης με την εμπλοκή όλης της σχολικής αλλά και της ευρύτερης κοινότητας.

Προϋποθέσεις για την ανάληψη ενός Προγράμματος αλλά και για την επιλογή του θέματος αποτελούν: το θέμα να είναι ενδιαφέρον και επίκαιρο, να προέρχεται από το άμεσο περιβάλλον, να ενδείκνυται για άντληση πρωτογενών στοιχείων, να είναι κατάλληλο για το χρονικό πλαίσιο που προβλέπεται και να προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση. Οι βασικές αρχές οι οποίες προτείνεται να τηρούνται με στόχο τη διαμόρφωση ενεργών και κριτικά σκεπτόμενων πολιτών είναι η μαθητοκεντρική διαδικασία (η οποία περιλαμβάνει την ενθάρρυνση της πρωτοβουλίας των μαθητών), η χρήση συμμετοχικών και ενεργών διδακτικών τεχνικών, (δημοκρατικός διάλογος), η συνεργατική μάθηση (μέσα από την ανάπτυξη κλίματος ενεργούς συμμετοχής και αλληλοϋποστήριξης), η βιωματική και ανακαλυπτική μάθηση (μέσα από την χρήση πρωτογενών πηγών, διεξαγωγή έρευνας, μελέτη πεδίου κ.λπ.), η διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων, η διαθεματικότητα και η δημιουργική και ελεύθερη έκφραση (Αριθμ. πρωτ. Αρ. Πρωτ. 188142/ ΓΔ4/2-11-2017 Υπ. Π.Ε.Θ.). Κατόπιν, ορίζεται ο τίτλος, οι θεματικές ενότητες, οι στόχοι, η μεθοδολογία, το χρονοδιάγραμμα ανάπτυξης, οι ενδεχόμενες συνεργασίες, τα πεδία σύνδεσης με τα Α.Π.Σ., το ημερολόγιο προγραμματισμού δραστηριοτήτων, τα ονοματεπώνυμα των εκπαιδευτικών και τα ονοματεπώνυμα των μαθητών/τριών που θα συμμετέχουν. Τέλος, συμπληρώνεται και υποβάλλεται το «Σχέδιο υποβολής Προγράμματος Σχολικών Δραστηριοτήτων».

Ωστόσο, κατά το σχ. έτος 2016-17 με την Υ.Α. Φ12/657/70691/Δ1/26-04-2016 με θέμα «Ωρολόγιο Πρόγραμμα Ενιαίου Τύπου Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου» συντελείται σημαντική μείωση των ωρών στην Ευέλικτη Ζώνη στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Το χρονικό πλαίσιο για την υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών περιορίζεται στις τρεις (3) ώρες για την Α΄ και Β΄ τάξη, στις δύο (2) ώρες για τη Γ΄ και Δ΄ και δεν διατίθεται καμιά για την Ε΄ και Στ΄ τάξη στη δημοτική εκπαίδευση. Η δε διάρκεια των Προγραμμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων ορίζεται μεταξύ δύο (2) και πέντε (5) μηνών.

Όσον αφορά τα Προγράμματα Πολιτιστικών Θεμάτων Λαϊκού Πολιτισμού - χωρίς να γίνεται ειδική αναφορά στο Λ.Π. κατά τον προγραμματισμό των σχολικών δραστηριοτήτων- παρέχεται η δυνατότητα να πραγματοποιηθούν μαθητές και εκπαιδευτικοί κατόπιν επιλογής τους θέματα Λ.Π. με την ολιστική αντίληψη για την πρόσληψη της γνώσης, με τον ανακαλυπτικό τρόπο μάθησης, με τη βιωματική προσέγγιση, με τη συνεργατική μάθηση και με την έρευνα - γνωριμία με τον πολιτισμό. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται η επαφή με την πολιτιστική κληρονομιά, ο σεβασμός

και η κατανόηση του πολιτισμικά διαφορετικού, η ισότιμη ανάδειξη στοιχείων από το πολιτισμικό κεφάλαιο όλων των μαθητών.

1.3.Στελέχη Διοίκησης και Επιστημονικής - Παιδαγωγικής καθοδήγησης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

Τα στελέχη της δημοτικής εκπαίδευσης διακρίνονται σε: 1. Στελέχη για την υποστήριξη και καθοδήγηση του εκπαιδευτικού έργου, 2. Διοικητικά στελέχη και 3. Στελέχη με διοικητικές αρμοδιότητες και εκπαιδευτικό έργο (Βρυώνης & Γούπος, 2008: 312-313).

Στην παρούσα έρευνα στα στελέχη διοίκησης της εκπαίδευσης / διοικητικά στελέχη θα περιλαμβάνονται:

α. ο/η διευθυντής/ντρια Π & Δ Εκπ/σης της Περιφέρειας (μετακλητό στέλεχος),
β. ο/η διευθυντής/ντρια Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού,
γ. οι διευθυντές/ντριες και προϊστάμενοι/νες δημοτικών σχολείων του Νομού,
δ. ο/η υπεύθυνος/η Σχολικών Δραστηριοτήτων του Νομού (αδιαβάθμητο στέλεχος).

Αντίστοιχα, στα στελέχη παιδαγωγικής και επιστημονικής καθοδήγησης με αρμοδιότητες την υποκίνηση και την παιδαγωγική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών λειτουργιών καθώς και την υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας στο χώρο της εκπαίδευσης θα συμπεριλαμβάνονται οι:

α. ο/η προϊστάμενος/η Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Περιφέρειας και

β. οι σχολικοί/ές σύμβουλοι όλων των Περιφερειών Δημοτικής Εκπαίδευσης του Νομού.

2. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν η συλλογή και επεξεργασία πρωτογενών στοιχείων και δεδομένων που αφορούν στην υλοποίηση Προγραμμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων Λαϊκού Πολιτισμού, τα οποία μελετώνται από παιδαγωγική, εκπαιδευτική αλλά και λαογραφική, κοινωνική και ανθρωπολογική πλευρά, ώστε να σχηματίσουμε σαφή εικόνα για το πεδίο αυτό στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

Συγκεκριμένα, επιμέρους στόχοι της έρευνας αποτελούν:

I. Μελέτη των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων Πολιτισμικών Θεμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού στη δημοτική εκπαίδευση μιας Δ/νσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Κεντρικής Ελλάδας.

II. Διερεύνηση της δραστηριοποίησης των στελεχών της διοίκησης και επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης της δημοτικής εκπαίδευσης στην υλοποίηση πολιτιστικών Προγραμμάτων Λαϊκού Πολιτισμού στη δημοτική εκπαίδευση και άλλων δράσεων Λ.Π..

Τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία καλείται να δώσει απαντήσεις η εν λόγω έρευνα είναι:

1. Ποια είναι τα ποσοτικά στοιχεία – δεδομένα (%) που αφορούν στην υλοποίηση Πολιτιστικών Προγραμμάτων σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού σε σχέση με το σύνολο των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων;

2. Ποια είναι η δραστηριοποίηση των στελεχών της διοίκησης και επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης σε θέματα Λ.Π. στη δημοτική εκπαίδευση και πώς συσχετίζεται με το προφίλ τους;

3. Ποιοι είναι οι ενισχυτικοί και ανασταλτικοί παράγοντες για την υλοποίηση των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων - Πολιτιστικών Θεμάτων Λ.Π.;

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Επιλογή μεθόδου έρευνας

Η παρούσα εκπαιδευτική έρευνα πραγματοποιείται μέσω μιας ποικιλομορφίας μεθόδων και διαδικασιών εξυπηρετώντας πολλαπλούς στόχους και διασφαλίζοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της. Αρχικά, για τη διαμόρφωση του θεωρητικού υποβάθρου χρησιμοποιείται η διαχρονική προσέγγιση του θέματος και ακολουθεί μια προσπάθεια αναδρομικής συλλογής συναφών δεδομένων που άπτονται του θέματος της έρευνάς μας.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν πραγματοποιείται ποσοτική και ποιοτική έρευνα για την εκτίμηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών του υπό μελέτη πληθυσμού και υλικού αναζητώντας τις μεταξύ τους σχέσεις. Τα δεδομένα που προέκυψαν από τα αρχεία της οικείας Δ/σης Π.Ε. αναλύθηκαν στατιστικά (excel), ενώ οι πληροφορίες οι οποίες προέκυψαν μέσω των ημιδομημένων συνεντεύξεων από τα στελέχη μετά την αποδελτίωση αναλύονται ποιοτικά.

Στην έρευνα αυτή ακολουθείται το συγχρονικό σχέδιο μεικτών μεθόδων Silverman (1997). Η επιλογή της ποσοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης (πηγές) πραγματοποιήθηκε, διότι η υλοποίηση Προγραμμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ποσοτικά μέσω των κατάλληλων εργαλείων έρευνας. Η ημιδομημένη συνέντευξη (semi-structured), η οποία περιελάμβανε προφορικές ερωτήσεις που απευθύνθηκαν από την ερευνήτρια προς τους ερωτώμενους (ποιοτική μέθοδος έρευνας) χρησιμοποιήθηκε με σκοπό τον εμπλουτισμό και την «ερμηνευτική» προσέγγιση των ποσοτικών δεδομένων (Mitchel, 1986).

3.2. Τριγωνοποίηση

Η μεθοδολογική στρατηγική για τη διασφάλιση της αξιοπιστίας και τη διαφύλαξη του μεθοδολογικού κύρους της έρευνας που ακολουθείται είναι η τριγωνοποίηση, δηλαδή, «μίξη πολλών μεθόδων στη μελέτη του ίδιου φαινομένου» (Denzin, 1978: 291). Ειδικότερα, ακολουθείται τριγωνοποίηση μεταξύ μεθόδων ή μεθοδολογική τριγωνοποίηση (methodological triangulation) (Morse, 1991), ο συνδυασμός πάνω από μίας μεθόδου: Ποσοτική (στατιστική επεξεργασία πηγών) και Ποιοτική (Ημιδομημένη συνέντευξη) και τριγωνοποίηση μεταξύ διαφορετικών πηγών (data triangulation) (Maycut & Morehouse, 1994) από τα στελέχη της διοίκησης και τα στελέχη της επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης της δημοτικής εκπαίδευσης του οικείου Νομού.

3.3. Μέσα συλλογής δεδομένων – Δείγμα – Δημογραφικά στοιχεία

Για τη συλλογή δεδομένων αξιοποιήθηκαν τα Αρχεία της Δ/σης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ενός Νομού της Κεντρικής Ελλάδας καθώς και ημιδομημένη συνέντευξη

από την οποία συλλέχθηκαν δεδομένα για τα δημογραφικά στοιχεία και απαντήσεις στις τρεις (3) προαναφερθείσες ερωτήσεις - Πρωτόκολλο).

Το δείγμα του υπό έρευνα πληθυσμού κατεβλήθη προσπάθεια να είναι το μεγαλύτερο δυνατό, ικανοποιώντας την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος του πληθυσμού (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Στην έρευνα επιλέχθηκαν (n=25) στελέχη (σε σύνολο N=118) με τυχαία στρωματοποιημένη δειγματοληψία (simple random sampling) χωρίς επανατοποθέτηση, ελαχιστοποιώντας το δειγματοληπτικό σφάλμα (Λαμπίρη-Δημάκη & Κελεπέρης, 1995). Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος (n=18 άντρες και n=7 γυναίκες), παρουσιάζονται στον Πίνακα 1., ενώ τα έτη εκπαιδευτικής υπηρεσίας τους στον Πίνακα 2..

Πίνακας 1. Δημογραφικά στοιχεία του δείγματος

		Συχνότητα	Ποσοστό
Φύλο	Ανδρας	18	72%
	Γυναίκα	7	28%
Ηλικία	35-44	1	25%
	45-54	21	84%
	55+	3	12%
Οικογενειακή κατάσταση	Άγαμος-η	1	4%
	Έγγαμος-η	23	92%
	Σε διάσταση / διαζευγμένος-η	1	4%

Όσον αφορά τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά του δείγματος, από τα εικοσιπέντε (25) στελέχη της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του Νομού, ως προς την ειδικότητα ισχύουν: ΠΕ11: (4) στελέχη διοίκησης, ΠΕ70: (15) στελέχη διοίκησης, ΠΕ70: (6) σχολικοί σύμβουλοι Δ.Ε. αλλά και από τη θέση ευθύνης που κατέχουν είκοσι (20, 80%) ανήκουν στη Διοίκηση, δηλαδή ο/η Δ/ντής/ντρια Π.Ε. του Νομού, ο/η Υπεύθυνος/η Σχολικών Δραστηριοτήτων και δ/ντες/ντριες – προϊστάμενοι/νες σχολικών μονάδων. Οι λοιποί συμμετέχοντες ανήκουν στα στελέχη επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης (6, 20%), είναι δηλαδή σχολικοί σύμβουλοι.

Πίνακας 2. Καταμερισμός των συμμετεχόντων κατά έτη εκπαιδευτικής υπηρεσίας

	10-20	1	9,9%
Έτη εκπαιδευτικής υπηρεσίας	20-30	21	73,3%
	30+	3	16,8%

4. Αποτελέσματα έρευνας

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων γίνεται ανά ερευνητικό ερώτημα.

1^ο Ερευνητικό ερώτημα: *Διερεύνηση των ποσοτικών στοιχείων - δεδομένων που αφορούν στα Πολιτιστικά Προγράμματα σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού σε σχέση με το σύνολο των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων.*

Μεταξύ των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων, τα οποία υλοποιούνται στα δημοτικά σχολεία του στην υπό έρευνα Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης της Κεντρικής Ελλάδας, τα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης προηγούνται αριθμητικά κατά την τριετία 2012-13 έως 2014-15, ακολουθούν τα Προγράμματα Πολιτιστικών Θεμάτων και τελευταία σε αριθμό είναι τα Προγράμματα Αγωγής Υγείας (Πίνακας 3.). Από το σύνολο των Προγραμμάτων Πολιτιστικών Θεμάτων κατά το ήμισυ περίπου τα προγράμματα αφορούν στο Λ.Π. με αποτέλεσμα τα Πολιτιστικά Προγράμματα Λ.Π. να αποτελούν το 1/6 περίπου του συνόλου των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων. Σημαντική διαπίστωση η οποία αξίζει να επισημανθεί αποτελεί το γεγονός της πτωτικής τάσης στην υλοποίηση Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων, τα αίτια της οποίας χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης.

Πίνακας 3. Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων

Προγράμματα Σχολικών Δραστηριοτήτων					
Σχ. Έτος	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16*	2016-17*
Περιβαλλοντική Εκπαίδευση	149	139	106	56	42
Αγωγή Υγείας	128	151	81	52	42
Πολιτιστικών Θεμάτων	140	123	114	75	84
Λαϊκός Πολιτισμός	78	59	66	25	29

Επίσης, σύμφωνα με τα στοιχεία τα οποία προκύπτουν για την υλοποίηση των Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων στα επόμενα (2) σχολικά έτη² παρατηρείται μια αξιοσημείωτη μείωση των Προγραμμάτων που υλοποιούνται, η οποία υπερβαίνει τα όρια του υποδιπλασιασμού στα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας και στα Προγράμματα Λ.Π. ενώ μικρότερη μείωση σημειώνεται στα Προγράμματα Πολιτιστικών Θεμάτων. Η μελέτη των παραγόντων που ενέχονται για τη φθίνουσα αυτή πορεία κρίνεται επιβεβλημένη.

2^ο Ερευνητικό ερώτημα: *Δράσεις του Λ.Π. στη δημοτική εκπαίδευση από τα στελέχη της διοίκησης και επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης και συσχετίσεις με το προφίλ των στελεχών της εκπαίδευσης.*

Αναλύοντας τη συμμετοχή των στελεχών της εκπαίδευσης (βλ. Παράρτημα. Πίνακας 6.) σε προγράμματα εκπαίδευσης, κατάρτισης, πληροφόρησης, Πολιτιστικά Προγράμματα -σχετικά με το Λ.Π.- διαπιστώνουμε ότι επτά (N=7) από τους συμμετέχοντες στην ημιδομημένη συνέντευξη απάντησαν ότι πήραν μέρος σε Πολιτιστικά Προγράμματα με θέμα το Λ.Π. Μάλιστα δε, δύο (N=2) από το σύνολο των εικοσιπέντε συμμετεχόντων αναφέρουν ότι δεν πήραν μέρος σε κανένα αυτοτελές

² Επισημαίνεται ότι αφορά τα στελέχη της διοίκησης μετά τη διενέργεια των κρίσεων των δ/ντών εκπαίδευσης και δ/ντών σχολικών μονάδων σύμφωνα με το Ν. 4327/2015 με τον οποίο ρυθμίσθηκε εκ νέου η διαδικασία και οι προϋποθέσεις επιλογής και τοποθέτησης στελεχών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

Πολιτιστικό Πρόγραμμα Λ.Π. παρά μόνο στοιχεία του Λ.Π. είχαν εντάξει στα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και Αγωγής Υγείας που υλοποίησαν.

Ο ίδιος αριθμός (N=7) στελεχών, δηλαδή επτά στελέχη αποφάνθηκαν ότι δεν πήραν μέρος σε κανένα από τα προαναφερόμενα προγράμματα, γεγονός που υποδηλώνει ότι η ενασχόληση με θέματα Λ.Π. δεν αφορά περίπου το ένα στα τρία (1/3) στελέχη της διοίκησης και επιστημονικής - παιδαγωγικής καθοδήγησης του Νομού. Το ποσοστό αυτό αφορά κατά το μεγαλύτερο μέρος τους άνδρες (N=8) και μόνο ένα (N=1) στέλεχος του άλλου φύλου.

Συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης δήλωσαν τρεις ερωτώμενοι (N=3), οι οποίοι συγκεκριμένα αναφέρθηκαν στις εκπαιδευτικές επισκέψεις - δράσεις σε Λαογραφικά Μουσεία στο πλαίσιο της Μουσειακής εκπαίδευσης. Επίσης, αναφέρθηκε δραστηριοποίηση δύο (2) δημοτικών σχολείων με δημιουργία Λαογραφικών Μουσείων στις σχολικές μονάδες, οι οποίες ανήκουν στην περιφέρεια που εποπτεύει ένας σχολικός σύμβουλος.

Τέσσερα (N=4) από τα στελέχη της διοίκησης δήλωσαν ότι δραστηριοποιήθηκαν σε επιμορφωτικά προγράμματα με θέμα το Λ.Π. συμμετέχοντας είτε ως επιμορφωτές είτε ως επιμορφούμενοι και διοργανωτές αυτών, είτε τέλος, στην παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού Λ.Π..

Μεταξύ των στελεχών επτά (N=7) (στελέχη) είτε έλαβαν επιμόρφωση από άλλους φορείς όπως τους Ο.Τ.Α., τους Πολιτιστικούς συλλόγους είτε από τους «ηλικιωμένους», με πρωτοβουλία δική τους και με αναγνώριση των προσωπικών ευθυνών τους για την κάλυψη των ελλειμμάτων τους σε θέματα Λ.Π..

Σε μια δεύτερη μελέτη και ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων στην έρευνα (Πίνακας 4.) διαπιστώνεται ότι δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών στην συμμετοχή των στελεχών σε προγράμματα επιμόρφωσης σχετικά με το Λ.Π..

Πίνακας 4. Συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης, επιμόρφωσης, πληροφόρησης & πολιτιστικά προγράμματα Λ.Π.

Κατηγορίες απαντήσεων	Φύλο		
	Σύνολο	Άνδρας	Γυναίκα
1. Προγράμματα επιμόρφωσης	4	2	2
2. Προγράμματα εκπαίδευσης	3	2	1
3. Πολιτιστικά Προγράμματα	7	6	1
4. Άλλο	4	3	1
5. Κανένα	7	6	1
Σύνολο	25	19	6

Διαφοροποίηση, η οποία αξίζει να επισημανθεί, είναι αυτή που παρατηρείται μεταξύ των στελεχών της διοίκησης και των στελεχών της επιστημονικής - παιδαγωγικής καθοδήγησης. Τα τρία (3) από τα πέντε (5) στελέχη της παιδαγωγικής - επιστημονικής καθοδήγησης, τα οποία στο καθηκοντολόγιό τους εντάσσονται οι

επιμορφωτικές δράσεις και η επιστημονική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών δηλώνουν ότι δεν έχουν δραστηριοποιηθεί σε θέματα επιμόρφωσης για το Λ.Π..

Στο σύνολό τους οι απαντήσεις των στελεχών της εκπαίδευσης που αφορούν στη συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης, κατάρτισης αλλά και Πολιτιστικά Προγράμματα αποτυπώνουν ταυτόχρονα με τη δραστηριοποίησή τους και τις επιμορφωτικές ανάγκες τους στα ίδια ζητήματα.

3^ο Ερευνητικό ερώτημα: *Ενισχυτικοί και ανασταλτικοί παράγοντες για την υλοποίηση των Πολιτιστικών προγραμμάτων Λαϊκού Πολιτισμού.*

Αναφορικά με τις απαντήσεις που καταγράφηκαν στο τρίτο ερώτημα διαπιστώνουμε ότι πολλοί είναι οι θετικοί αλλά και οι αρνητικοί παράγοντες, τους οποίους τα στελέχη θεωρούν ότι ενέχονται στην πραγματοποίηση ή μη δράσεων με θέμα το Λ.Π.. Με βάση τις περιγραφές των στελεχών για τις συνθήκες της σχολικής ζωής που αφορούν στην υλοποίηση Προγραμμάτων Σχολικών Δραστηριοτήτων - Πολιτιστικών Θεμάτων αλλά και άλλων δράσεων προκύπτουν οι ακόλουθοι παράγοντες, οι οποίοι λειτουργούν είτε ενισχυτικά, είτε αποτρεπτικά (Πίνακας 5.).

Πίνακας 5. Θετικοί και αρνητικοί παράγοντες για δραστηριοποίηση σε θέματα Λ.Π.

Παράγοντες	Φύλο			Total 100%	
	Κατηγορίες απαντήσεων	Σύνολο	Άνδρας		Γυναίκα
Θετικοί					
1. Ευέλικτη Διαθεματικά	Ζώνη-	2	2	0	13,33 %
2. Αντικατάσταση κειμένων		1	1	0	6,66%
3. Ενδιαφέρον – απόψεις		6	5	1	40%
4. Συντονισμός Υποστήριξη	–	4	4	0	26,66 %
5. Άλλοι παράγοντες		2	1	1	13,33 %
Σύνολο		15	13	2	100%
Αρνητικοί					
1. Διδακτέα ύλη		4	3	1	28,57 %
2. Διδακτικός χρόνος		3	2	1	21,42 %

3.	<i>ΑΠΣ</i>	2	2	0	14,28 %
4.	<i>Οικονομικοί πόροι- Κρίση</i>	2	1	1	14,28 %
5.	<i>Άλλοι παράγοντες</i>	3	2	1	21,42 %
Σύνολο			10	4	100%

14

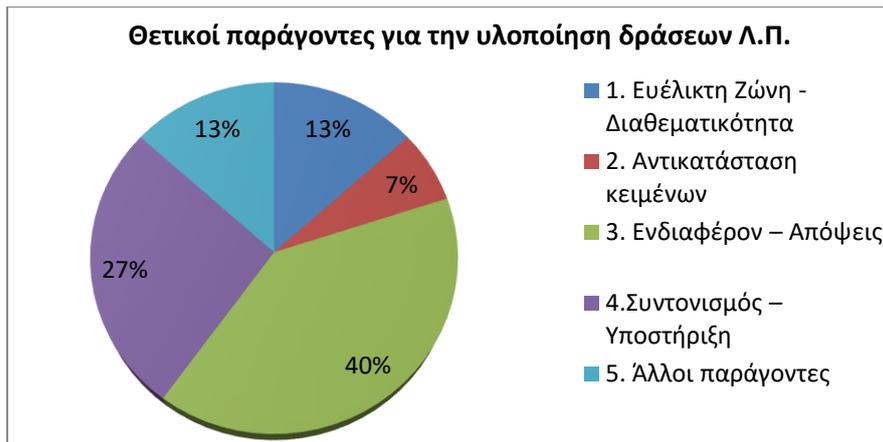
Το νομοθετημένο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης αλλά και η Διαθεματική προσέγγιση αποτελούν το πλαίσιο όπου τα θέματα Λ.Π. μπορούν να εντάσσονται και να διαχέονται σε όλα τα μαθήματα. Αυτοί εκτιμούν τα στελέχη είναι σημαντικοί παράγοντες, οι οποίοι συμβάλλουν θετικά στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π. και στην αξιοποίηση του Λ.Π.. Συγκεκριμένα, σε ποσοστό 13,33% (N=3) τα στελέχη αναφέρθηκαν στις δυνατότητες που δίνονται στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών αλλά και το Εβδομαδιαίο Ωρολόγιο Πρόγραμμα για τη δραστηριοποίησή τους σε θέματα Λ.Π..

Ένα (N=1) στέλεχος επισημαίνει τη δυνατότητα που παρέχεται στους εκπαιδευτικούς για αντικατάσταση των κειμένων των σχολικών εγχειριδίων με άλλα που σχετίζονται με το Λ.Π., τα οποία θα μπορούσαν να υπηρετούν τους διδακτικούς στόχους του μαθήματος σύμφωνα με τα Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. και παράλληλα οι μαθητές θα έρχονται σε επαφή με τη λαϊκή πολιτιστική κληρονομιά.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία (N=6, 40%) τα στελέχη θεωρούν ότι ο πιο σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την υλοποίηση των projects Λ.Π. αλλά και την αξιοποίησή του στην παιδαγωγική διαδικασία είναι το προσωπικό ενδιαφέρον, οι απόψεις και η θέληση του εκπαιδευτικού. Η ανάληψη δραστηριοτήτων πιστεύουν ότι δε σχετίζονται ούτε με τα Α.Π.Σ. και Δ.Ε.Π.Π.Σ. ούτε με οικονομικά δεδομένα ή άλλους παράγοντες παρά μόνο με το πρόσωπο και τη σχέση του με το Λ.Π..

Ένας σημαντικός αριθμός από τα στελέχη (N=4, 26,66%) εστιάζουν στην καθοδήγηση και την υποστήριξη των στελεχών της διοίκησης αλλά και της παιδαγωγικής - επιστημονικής καθοδήγησης προς τους εκπαιδευτικούς. Η βοήθεια και η στήριξη από τα καθ' ύλην αρμόδια στελέχη θεωρούν ότι αποτελεί σημαντικό παράγοντα που ενισχύει τους εκπαιδευτικούς στο να προβούν με σιγουριά και ασφάλεια σε συναφείς δράσεις που «πραγματεύονται» το Λ.Π.. Κατά συνέπεια, όλα τα στελέχη από την κορυφή της ιεραρχίας της διοίκησης και της επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης Π.Ε., οι οποίοι επωμίζονται το ρόλο αυτό θεωρείται ότι συμβάλλουν καθοριστικά με τον συντονισμό και την ορθή επιστασία τους στην δραστηριοποίηση των εκπαιδευτικών σχετικά με το Λ.Π..

Γράφημα 1.Θετικοί παράγοντες για την υλοποίηση δράσεων Λ.Π.

Εξίσου σημαντικές ήταν και οι αναφορές των στελεχών (N=14) Γράφημα 2. σύμφωνα με τις οποίες υπάρχουν πολλοί παράγοντες, οι οποίοι επιδρούν ανασταλτικά στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π.. Ως πιο σημαντικό αρνητικό παράγοντα (N=4, 28,57%) κατατάσσουν τον όγκο της διδακτέας ύλης και τα πολλά διδακτικά αντικείμενα. Ο αυξημένος όγκος των διάφορων γνωστικών αντικειμένων λειτουργεί αποτρεπτικά ή και απαγορευτικά καθώς οι εκπαιδευτικοί στην προσπάθειά τους να ανταποκριθούν στην κάλυψη της ύλης δεν έχουν χρόνο για τέτοιου είδους δράσεις. Πρόσθετα, το γεγονός ότι δεν υπάρχει διαθέσιμο εκπαιδευτικό υλικό Λ.Π. δυσχεραίνει την ανάληψη τέτοιων δράσεων λόγω έλλειψης χρόνου για ανεύρεσή του. Με τη διαπίστωση ενός στελέχους της διοίκησης ότι η αρμόδια Δ/νση Π.Ε. του Νομού δεν έχει μεριμνήσει γι' αυτό εκφράζεται ταυτόχρονα και η θέση του ότι αυτό θα ήταν βοηθητικό για τους εκπαιδευτικούς. Επίσης, η πίεση του χρόνου θεωρείται (N=3, 21,42%) ότι μπορεί να αρθεί αν τα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια είχαν ενσωματωμένα θέματα Λ.Π. και είχαν εμπλουτιστεί ανάλογα.

Γράφημα 2. Αρνητικοί παράγοντες για την υλοποίηση δράσεων Λ.Π.

Η αναμόρφωση των Α.Π.Σ. τονίζουν τα στελέχη (N=2, 14,28%) θα λειτουργούσε θετικά προς αυτή την κατεύθυνση, καθώς με την υπάρχουσα μορφή, δομή και

περιεχόμενο τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών δεν ευνοούν την υλοποίηση δράσεων Λ.Π..

Επίσης, σε ποσοστό 14,28% τα στελέχη εξέφρασαν την άποψη ότι οι οικονομικές συνθήκες και η οικονομική κρίση που βιώνεται επιδρούν και συνεπώς επηρεάζουν την ανάληψη αντίστοιχων πρωτοβουλιών. Τα στελέχη (N=2) υποστήριξαν ότι οι προαναφερθέντες οικονομικοί παράγοντες δρουν αποτρεπτικά στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π. και έτσι αιτιολογούν την απουσία δράσεων Λ.Π..

Τέλος, αξίζει να σημειωθούν οι τοποθετήσεις δύο (N=2) στελεχών της διοίκησης και ενός (N=1) σχολικού συμβούλου. Ο σχολικός σύμβουλος εντοπίζει το λόγο της απουσίας δράσεων Λ.Π. στον ακαδημαϊκό χαρακτήρα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ο οποίος δεν συνάδει με το «λαϊκό» πολιτισμό. Με άλλη οπτική τα στελέχη της διοίκησης συνδέουν το ζήτημα αυτό με το άνοιγμα του σχολείου στην ευρύτερη τοπική κοινωνία, την εποικοδομητική συνεργασία της σχολικής κοινότητας και την αξιοποίηση προσώπων της εκπαιδευτικής κοινότητας που είναι ειδήμονες στον τομέα του Λ.Π..

Συμπεραίνεται, λοιπόν, από τα στελέχη της εκπαίδευσης ότι είτε θετικοί είτε αρνητικοί οι παράγοντες που αναφέρθηκαν συντελούν σε καθοριστικό βαθμό στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π.. Επίσης, κατά το μέρος που οι παράγοντες αφορούν την κεντρική εκπαιδευτική πολιτική αλλά και σε επίπεδο Διεύθυνσης Π.Ε. προτάθηκαν τρόποι και μέσα για ενίσχυση των θετικών παραγόντων και εξάλειψη των αρνητικών.

5. Συμπεράσματα - Καταληκτικές επισημάνσεις

- Σημαντικοί παράγοντες, οι οποίοι λειτουργούν αρνητικά στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π. και στην αξιοποίηση του Λ.Π. και πρέπει να αρθούν αντίστοιχα είναι κατά κύριο λόγο η «διδασκτέα ύλη» και ο «διδασκτικός χρόνος», ο οποίος δεν επαρκεί. Θετικοί παράγοντες αποτελούν το πηγαίο ενδιαφέρον στελεχών και εκπαιδευτικών, η υποστήριξη και ο συντονισμός των δράσεων από τους καθ' ύλην αρμόδιους και η εφαρμογή του νομοθετημένου πλαισίου της Ευέλικτης Ζώνης και της Διαθεματικής προσέγγισης θεμάτων Λ.Π..
- Τα στελέχη της εκπαίδευσης, με πενιχρούς πόρους καταβάλλουν σημαντικές προσπάθειες για την προώθηση του Λ.Π., καθιστώντας τα σχετικά προγράμματα δεύτερα σε αριθμό, μετά από εκείνα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, τα στελέχη εκπαίδευσης μικρότερης ηλικίας και με λιγότερα έτη υπηρεσίας δραστηριοποιούνται περισσότερο σε σύγκριση με τα λοιπά στελέχη.
- Στο σύνολό τους οι απαντήσεις των στελεχών της εκπαίδευσης που αφορούν στη συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης, κατάρτισης αλλά και υλοποίησης Πολιτιστικών Προγραμμάτων αποτυπώνουν ταυτόχρονα και τις επιμορφωτικές ανάγκες των ίδιων αλλά και (ίσως και των υφισταμένων τους) και ελλείμματα στη δραστηριοποίησή τους στα ίδια ζητήματα.
- Τα στελέχη της εκπαίδευσης διαδραματίζουν ρόλο στην υλοποίηση δράσεων Λ.Π. λόγω του θεσμικού τους διοικητικού αλλά και της επιστημονικής – παιδαγωγικής καθοδήγησης ρόλου.
- Κατά το μέρος που οι παράγοντες δραστηριοποίησης των στελεχών της εκπαίδευσης αφορούν την Κεντρική Εκπαιδευτική Πολιτική αλλά και σε επίπεδο Διεύθυνσης Π.Ε. επιβάλλεται η εξεύρεση τρόπων- μέσων για

ενίσχυση των θετικών παραγόντων και εξάλειψη των αρνητικών για τη δραστηριοποίηση σε θέματα Λαϊκού Πολιτισμού.

- Πρόκειται για μια πρώτη προσέγγιση του θέματος και τα αποτελέσματα τα έρευνας δεν μπορούν να γενικευθούν αλλά χρίζουν περαιτέρω διερεύνησης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. (Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθάρ, Μ. Φιλιπούλου μεταφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Denzin, N. (1978). *Sociological Methods: A Sourcebook* (2nd ed.). New York, NY: Mc Graw Hill.

Maykut, P., & Morehouse, R. (1994). *Beginning qualitative research: A philosophic and practical guide*. London: Falmer Press.

Mitchell, E. S. (1986), Multiple triangulation: a methodology for nursing science, *Advances in nursing Science*, 8, (3), 18-26.

Morse, J. M. (1991). Approaches to Qualitative–Quantitative Methodological Triangulation, *Nursing Research*, 40, (1), 120-123.

Silverman, D. (1997). *Qualitative Research: Theory Method and Practice*, London: Sage.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Βρυώνης, Κ. & Γούπος, Θ. (2008). Η παρουσία των δύο φύλων στη διοίκηση της Εκπαίδευσης στην Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αττικής, στο Π. Γεωργογιάννης (επιμ.). *Νέο Εκπαιδευτικό Υλικό του ΥΠΕΠΘ-Αξιολόγηση και Διοίκηση Α/βάθμιας και Β/βάθμιας Εκπαίδευσης, Διεθνές Συνέδριο*, (τ. 1, σσ. 310-319). Πάτρα.

Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2011). *Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*. Αθήνα: Πατάκη.

Κυριακίδου- Νέστορος, Ά. (1979). *Λαογραφικά μελετήματα*. Αθήνα: Νέα Σύνορα, Α. Λιβάνης.

Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. & Κελπερής, Χ. (1995). *Κοινωνικές έρευνες με στατιστικές μεθόδους*. Αθήνα: Σάκκουλα.

Πολίτης, Ν. Γ. (1909). Λαογραφία. *Λαογραφία* (1), 3-18.

Υπουργικές Αποφάσεις - Εγκύκλιοι

Υ.Α. Φ12/657/70691/Δ1/26-04-2016 με θέμα «Ωρολόγιο Πρόγραμμα Ενιαίου Τύπου Ολοήμερου Δημοτικού Σχολείου»

Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων με Αριθμ. πρωτ. 170596/13-10-2016

Εγκύκλιος του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων με Αρ. Πρωτ. 188142/ ΓΔ4 2-11-2017

Ιστοσελίδες<http://evangelosavdikos.blogspot.gr/> .